

ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Вахтанг Кебуладзе

«РАНКОВА ЗОРЯ» ФРИДРИХА НІЦШЕ. ВОЛЯ ДО ПЕРЕКЛАДУ¹

Воля до перекладу – це не ззовні накинута примус, вона органічно виникає в самій мові. Переклад з іншої мови є потужним імпульсом розвитку власної мови, без якого будь-яка мова полотноє, згасає, біднішає і зазнає занепаду. Ми перекладаємо не тільки заради того, аби читати, а насамперед заради того, аби писати й говорити. Передовсім це стосується перекладу філософських текстів.

Переклад філософських текстів – це історико-філософська справа. Перекладаючи, ми залуцаємо тексти іншої інтелектуальної традиції до власної традиції мислення. При цьому ми створюємо нову інтерпретацію перекладеного тексту, а отже, дописуємо нові сторінки в історію тієї філософської традиції, до якої він належить. Водночас ми розвиваємо власну філософську традицію, вписуючи в неї нові сторінки рецепції чужої традиції мислення.

Зазвичай, починаючи перекладати якійсь твір, обираєш певну стратегію перекладу. Цей вибір залежить від засадничого рішення щодо того, до якого жанру належить оригінальний текст. Фундаментальною відмінністю тут є відмінність наукового твору від художнього. Перекладаючи художні твори, завжди треба прагнути відтворити не лише те, що написано, а також те, як це написано, не лише зміст, а й стиль. Адже ми перекладаємо твори великих письменників минулого й сучасності не лише через те, що нам цікавий зміст цих творів, а також тому, що кожний великий письменник створив свій неповторний стиль письма. У разі наукових і філософських творів стан справ трохи інший. Не всі великі філософи були великими письменниками. Тож коли перекладаєш філософські тексти, часто наражаєшся на питання: чи треба відтворювати всі стилістичні нековирності автора, а чи варто спробувати переказати його стилістично витонченіше?

© В. Кебуладзк, 2018

¹ Деякі висловлені в цій статті думки вперше були озвучені на XVI засіданні «Могилянського історико-філософського семінару», яке відбулося в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 1 лютого 2017 р. і було присвячено темі «Філософія Ніцше як творення концептів», у доповіді «Складнощі перекладу твору Фридриха Ніцше “Ранкова зоря”» на семінарі «Gläserner Übersetzer» («Прозорий перекладач»), який відбувся 30 вересня 2017 року в бібліотеці Гете-Інституту в Києві, та на семінарі «Лабораторія наукового перекладу», який відбувся 10 квітня 2018 року в бібліотеці Гете-Інституту в Києві за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» і був присвячений обговоренню українського перекладу твору Фридриха Ніцше «Ранкова зоря».

У разі Ніцше таке питання не постає, адже він – блискучий письменник. Тож наче ясно, що треба спробувати зберегти всі особливості його письма. Хоча, скажімо, у першому англomовному перекладі «Ранкової зорі» [Nietzsche 1911] застосовано іншу стратегію. У ньому ретельно й дуже точно відтворюється сенс того, про що пише Ніцше, але майже цілковито знехтувано стилістичними особливостями цього твору. То чи можна взагалі зберегти і стиль Ніцшевого письма, і водночас відтворити доволі складний філософський зміст його мислення? Це питання тягне за собою інше питання. Як узагалі сьогодні, на початку XXI сторіччя, ми можемо дивитися на Ніцше, який був майже невідомим у власному XIX і став одним із найвпливовіших і найпопулярніших мислителів XX сторіччя, багато в чому зумовивши його культурний, історичний і політичний профіль?

Якщо я й не перебував у відвертій опозиції до біографічного підходу в історії філософії², то принаймні завжди стояв осторонь його. Мені здавалося, що особисті риси, музичні уподобання, кулінарні смаки, дружні стосунки, еротичні походеньки і хвороби того чи того філософа не так важать в реконструкції його думок, як певні внутрішні інтелектуальні колізії його вчення. А якщо говорити про впливи, які спричинилися до виникнення тих колізій, то часто-густо філософські автори зазнають їх не від власних сучасників, про зустрічі з якими можна дізнатися з їхніх біографій, а від мислителів далекого минулого. Але, почавши перекладати «Ранкову зорю» Ніцше, я переконався, що принаймні у випадку Ніцше такий біографічний підхід є не лише релевантним і виправданим, а й певною мірою необхідним. Це мені дуже допомогло перекладати Ніцше. Зрозуміти не тільки те, що пише цей філософ, а також те, як він пише, неможливо, не розуміючи все це біографічне тло: його ставлення до батька, який помер доволі молодим; його стосунки з великим німецьким композитором Рихардом Вагнером і зі своєю сестрою Елізабет, що дбала про Ніцше в останні роки його життя, коли хвороба зробила його майже безпорадним; контекст тих хвороб, які переслідували його впродовж усього життя³.

Письмо Ніцше – це специфічний досвід автотерапії, звільнення, самолікування. Пишучи, він намагається звільнитися від усього, що поневолює його особисто – від накинутих способів поведінки та норм стосунків із іншими людьми, релігійними догмами та філософськими канонами, від усталеної стилістики та звичної метафорики. Ніцше вдалося перетворити власні вади й програші на переваги та звитяги. Відомо, що він змалку писав музику, але знанням композитором і музикантом так і не став. Мабуть, його зустріч із Вагнером змусила його остаточно зрозуміти власну неспроможність як музиканта. Але музичні амбіції Ніцше втілилися в специфічній ритміці та майже пісенній фонетиці його прози. Його речення хочеться співати, відстукуючи ритм, що постійно

² Одним із головних представників цього підходу у вітчизняній історії філософії є Вадим Менжулін, який у творі «Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні» [Менжулін 2010], критикуючи мою позицію, пише, що «...В. Кебуладзе... є рішучим прихильником “трансцендентального Я” і виступає за очищення суб’єкта від усіх тих “нечітких конкретностей”, “усіх психологічних та емпіричних елементів”..., якими, хочуть вони того чи ні, мусять займатися біографи» [ibid.: 14]. Наскільки я насправду є «рішучим прихильником “трансцендентального Я”» в погляді на методологію історико-філософського дослідження можна зрозуміти з моєї полеміки з В. Менжуліним щодо історії філософії, яку зокрема можна знайти в моїй книзі «Феноменологія досвіду» [Кебуладзе 2017: 39].

³ Думка про вплив хвороби на стиль Ніцшевого письма задовго до того, як я почав його перекладати, виникла у розмовах про життя і творчість Ніцше із Володимиром Єрмоленком.

змінюється. У його голосі звучать голоси інших мислителів і поетів, реальних і містичних істот і навіть неживої природи, що створює фантастичну поліфонію.

«Ранкова зоря» починається з дуже поетичного й дуже похмурого фрагменту, який задає тональність сприйняття всього твору:

«In diesem Buche findet man einen «Unterirdischen» an der Arbeit, einen Bohrenden, Grabenden, Untergrabenden. Man sieht ihn, vorausgesetzt, dass man Augen für solche Arbeit der Tiefe hat –, wie er langsam, besonnen, mit sanfter Unerbittlichkeit vorwärts kommt, ohne dass die Noth sich allzusehr verriethe, welche jede lange Entbehrung von Licht und Luft mit sich bringt; man könnte ihn selbst bei seiner dunklen Arbeit zufrieden nennen. Scheint es nicht, dass irgend ein Glaube ihn führt, ein Trost entschädigt? Dass er vielleicht seine eigne lange Finsterniss haben will, sein Unverständliches, Verborgenes, Räthselhaftes, weil er weiss, was er auch haben wird: seinen eignen Morgen, seine eigne Erlösung, seine eigne Morgenröthe?... Gewiss, er wird zurückkehren: fragt ihn nicht, was er da unten will, er wird es euch selbst schon sagen, dieser scheinbare Trophonios und Unterirdische, wenn er erst wieder "Mensch geworden" ist. Man verlernt gründlich das Schweigen, wenn man so lange, wie er, Maulwurf war, allein war – —» [Nietzsche 1988a: 11].

Цей фрагмент я переклав так:

«У цій книзі постає хтось “підземний” за роботою, він буравить, риє, підриває. Побачити його може той, хто має очі для такої глибинної роботи – побачити, як він повільно, розважливо, із м’якою невблаганністю просувається вперед, не нарікаючи на страждання через брак світла й повітря; можна навіть сказати, що він задоволений цією темною роботою. Чи не здається, що його веде якась віра, в якій він знаходить розраду? Що він, мабуть, прагне залишитися в цій довгій темряві, незрозумілості, прихованості, утаємниченості, оскільки він знає, що він, зрештою, отримає: його власний ранок, звільнення, власну *ранкову зорю*?...»

Запевняю, він повернеться: не питайте в нього, чого він прагне там унизу, він сам вам розповість про це, цей позірний підземний Трофоній, коли знову “стане людиною”. Про мовчання забуває той, хто так довго, як він, був кротом, був на самоті – —».

Хто цей «підземний», хто цей «кріт»? Можливо, це й є сам Ніцше. Як на мене, цей стан, який описує Ніцше – не вигадка. Це й є той хворобливий, пекельний стан, в якому так часто опинявся сам Ніцше і про який, оповідає Тарас Лютий у книзі «Ніцше. Самоперевернення» [Лютий 2016], – приміром, про те, як Ніцше в одному з листів пише, що в минулому році в нього було сто двадцять днів хвороби. Третину року він перебуває в тому пекельному, хворобливому стані, в якому бракує світла й повітря, в якому його весь час нудить. Тобто багато в чому філософія, мова, слова Ніцше народжені його безпосереднім переживанням цього хворобливого стану. І якщо дивитися на письмо Ніцше в такий спосіб, то багато що стає зрозумілішим. Це не просто метафора: він насправді переживає жах і, виринаючи з нього, починає писати. Пишучи, він рятується від жаху хвороби, але його письмо просякнуте тим жахом. Надалі я спробував перекладати, тримаючи весь час на тлі це розуміння, яке теж є доволі про-

блематичним і яке можна критикувати. Але завжди, намагаючись відтворити в перекладі вокабуляр будь-якого автора, ми здійснюємо те, що Ричард Рорті назвав раціональною реконструкцією. Переклад, зрештою, завжди є раціональною реконструкцією, яка має спиратися на певні припущення. Тож, спираючись на припущення, що багато в чому Ніцшеве письмо народжується з його життєвого досвіду й зокрема – з досвіду хвороби, я спробував реконструювати й перекладати певні «слова» Ніцше як те, що Гайдегер назвав екзистенціалами, оскільки вони справді породжені з екзистенції самого Ніцше. І п'ять головних слів «Nihilismus», “Umwertung aller bisherigen Werte”, “Wille zur Macht”, “Ewige Wiederkehr des Gleichen”, “Übermensch”» [Heidegger 1997: 40], які запропонував Гайдегер для інтерпретації філософії Ніцше, аж ніяк не висчерпують усього багатства Ніцшевої мови і Ніцшевого вокабуляру, але те, що сам Гайдегер робить із німецькою мовою, багато в чому є продовженням експериментів Ніцше. Ще й тому мені здається, що саморефлексію Гайдегера, в якій він назвав власні головні слова екзистенціалами, можна застосувати як методологічну засаду раціональної реконструкції Ніцшевої мови.

Тут я хотів би зупинитися на тих словах, які не стали загальнозживаними. Головні слова Ніцше, які виокремлює Гайдегер, створюють ту інтелектуальну оптику, крізь яку ми звикли дивитися на вчення Ніцше. Ці слова загальновідомі. Однак багато слів Ніцше навіть не увійшли в німецьку мову. Це неологізми, які не стали загальнозживаними, але без їх розуміння не можна зрозуміти текст «Ранкової зорі».

У творі «Ессе homo» Ніцше дещо зухвало пише: «Я сам іще невчасний. Деякі люди народжуються посмертно. – Колись знадобляться заклади, де будуть жити й навчати, як я розумію життя й учення...» [Nietzsche 1988b: 298]. Сам Ніцше усвідомлював, що ще тривалий час його не розумітимуть, не розумітимуть його слів, його метафор. І те, що нам сьогодні здається, ніби ми цілковито розуміємо хоча би поняття чи образ «der Wille zur Macht» – це омана. Що це – воля до влади, воля до могутності, воля до сили? Ми весь час з цього приводу сперечаємося. А ті слова, про які йдеться мені, ми взагалі ще не розуміємо. І я не знаю, чи вдасться нам їх на правду зрозуміти, чи вдасться мені через переклад наблизитися до розуміння.

Ось один із таких прикладів. 20 фрагмент «Ранкової зорі» має назву «Freitäter und Freidenker» [ibid.: 32]. З другим поняттям проблем немає: це загальнозживане німецьке слово, що походить від слова «Denker», яке, своєю чергою, походить від дієслова «denken» (думати); відповідно, «Freidenker» – «вільнодумець». Українське «вільнодумець» цілком припасоване до перекладу Ніцше. Однак що таке «Freitäter»? Це абсолютний неологізм, це слово якого немає у словниках сучасної німецької мови. Хоч це слово і не увійшло в сучасну німецьку мову, для Ніцше – це рубрика, назва розділу, невеличкого, але вкрай важливого. Це розділ важливий, оскільки пізніше виринають два поняття – «vita activa» («активне життя») і «vita contemplativa» («споглядальне життя»), – які є усталеними латинськими словосполученнями, що позначають два способи життя: ми мислимо в настанові «vita contemplativa», а діємо в настанові «vita activa». У філософії XX століття це має багато відлунь. Приміром, у Ганни Арендт, коли вона, перекладаючи свій англomовний твір «Становище людини» [Arendt 1958] німецькою, змінює назву на «Vita activa», мовляв, становище людини і є активним життям. Але повернімося до згаданих Ніцшевих концептів. Як було зазначено, із «Freidenker» – все зрозуміло, це «вільнодумець». А як перекласти слово, яке позначає людину, яка вільно діє, а не вільно мислить. Іще одна пастка полягає в тому, що коли ми приберемо частину цього слова «frei» і залишимо основу «Täter», то німецькою це

означатиме «злочинець», тобто це не просто людина, яка здійснює вчинок (Tat), не просто людина, яка діє (tun), це людина, яка злочинно діє, скоює злочин або переступ. Що ж робить Ніцше? Він показує, мовляв, нам здається, що це найгірші люди, але для нас найнебезпечнішим є, на думку Ніцше, «Freidenker». У цьому парадоксальність мислення Ніцше. Я переклав цю пару понять як «вільнодумець» і «вільнодієць». Я думав перекласти як «вільнодієць», адже в українській вже є слово «дієвець», однак, як на мене, це звучить украй неохайно. Понад те, як уже зазначалося, в Ніцше у кожному уривку є дуже потужний ритм, і якщо ми перекладаємо коротке слово якимось довгим українським словом, то ми втрачаємо цей поетичний ритм. Тож я зупинився на цьому, хоча слово «вільнодієць» абсолютно не несе підтексту злочинної дії.

Наступний уривок – дуже цікавий. На його прикладі я хочу показати, як Ніцше працює і як у нього з'являються ці неологізми, які, мабуть, повинні колись перетворитися на концепти, екзистенціали, поняття чи категорії.

«Der Denker hat die Phantasie, den Aufschwung, die Abstraction, die Entsinnlichung, die Erfindung, die Ahnung, die Induction, die Dialektik, die Deduction, die Kritik, die Materialsammlung, die unpersönliche Denkweise, die Beschaulichkeit und die Zusammenschauung und nicht am Wenigsten Gerechtigkeit und Liebe gegen Alles, was da ist, nöthig...» [Nietzsche 1988a: 51].

Мій український переклад:

«Мислитель потребує фантазію, піднесення, абстракцію, звільнення від чуттєвості (Entsinnlichung), винахідливість, передчуття, індукцію, діалектику, дедукцію, критику, збирання матеріалу, імперсональний спосіб мислення, споглядальність і загальне бачення, а також не в останню чергу справедливості і любов до всього, що є...»

Що тут робить Ніцше? Він перераховує всі ті здатності, яких потребує мислитель. Однак Ніцше їх змішує. Беручи такі цілковито звичні для нас методологічні процедури, як «індукція», «дедукція», «абстракція», він змішує їх із «передчуттям», «імперсональним способом мислення», а також із «любов'ю», «справедливістю» тощо. Тобто він вибудовує шерех однорідних понять, які не є для нас однорідними, які перебувають для нас на різних сенсових рівнях. Понад те, він непомітно вбудовує в цей шерех украй цікаве слово «Entsinnlichung», якого немає в німецькій мові. Це слово є продуктом згущення, адже в німецькій є слово «Entsittlichung» – «позбавлення моралі», відповідно «entsittlich» – це той, хто позбавлений моралі (у Ніцше про це часто йдеться в «Morgenröte»). А що таке «Entsinnlichung»? Це позбавлення людини чуттєвості. Окрім того, що Ніцше створює цей неологізм шляхом згущення, він ще й приховує його в шереху слів, які є не просто концептами, а й усталеними науковими поняттями, як-от «абстракція», «індукція», «дедукція» тощо. Це слово я переклав як «звільнення від чуттєвості», що є не дуже вдалим перекладом, адже одне слово перекладене словосполученням. Однак дуже складно перекладати Ніцше, особливо коли він ховає свої неологізми, які народжують нові «концепти» чи «екзистенціали», у цей нібито цілковито звичний для нас шерех – і в такий спосіб грається з нами.

Ще один сюжет, яким я хотів проілюструвати цю гру Ніцше знаходимо в дуже важливому уривку, в якому взагалі все побудовано на парадоксах. Називається він «Nächstenhass», тобто «Ненависть до ближнього»:

«*Nächsten-Hass. – Gesetz, wir empfänden den Anderen so, wie er sich selber empfindet – Das, was Schopenhauer Mitleid nennt und was richtiger Ein-Leid, Einleidigkeit hiesse – , so würden wir ihn hassen müssen, wenn er sich selber, gleich Pascal, hassenswerth findet*» [ibid.: 63].

По-перше, тут в одному реченні Шопенгавер і Паскаль, християнство і антихристиянство. Це речення настільки насичене сенсами, що можна заблукати між словами. Однак найскладніше те, що в це речення Ніцше вбудовує абсолютний неологізм, який важко не лише перекласти українською, а й зрозуміти самому носію мови. Якщо слово «*Entsinnlichung*» можна реконструювати хоча б через його схожість зі словом «*Entsittlichung*», то слово «*Einleid*» – ні. А Ніцше ще й утворює від нього прикметник «*einleidig*» і субстантивує його у вигляді абстрактного іменника – «*Einleidigkeit*». Такого ж слова в німецькій мові немає, і незрозуміло, чи взагалі є таке явище. Про що ж тут ідеться? Ось мій український переклад цього уривку:

«*Ненависть до ближнього. – Якщо припустити, що ми сприймаємо Іншого, як він сам себе сприймає – Те, що Шопенгавер називає співчуттям і що правильніше було би назвати в-чуттям, вчуттєвістю – , то ми мушили би його ненавидіти, якби він сам себе, як Паскаль, уважав гідним ненависті.*»

Що ж це за «*Einleid*»? «*Mitleid*» – це «співчуття». Однак Ніцше говорить, що Шопенгавер неправильно називає це «співчуттям». Насправді ж це не «*Mitleid*», а «*Einleid*». Я переклав це як «в-чуття». Адже німецький префікс «*ein*» означає входження, проникнення кудись: «*Eintritt*» – німецькою «вхід». Є ще дуже важливе для німецькомовної психології і філософії слово «*Einführung*», що означає «вчужання». Ніцше грає словами, і цю гру важко перекласти, оскільки «*leiden*» – це «страждати». Як я зазначав, є усталене поняття «*Mitleid*», яке має також усталений український відповідник «співчуття», що втрачає сенсову конотацію зі словом «страждання». Ніцше відкидає префікс «*mit*» і додає префікс «*ein*», який позначає входження у сферу Іншого. Коли ж я опиняюсь у сфері Іншого й розумію, що він вартий ненависті, то я маю його ненавидіти. Але при цьому прибрати відтінок страждання в слові «*Einleid*» не можна. Коли я опиняюсь в ситуації Іншого, який вважає, що він вартий ненависті, то я маю страждати так само, як він, і відчувати, що він вартий ненависті, отже – ненавидіти його. Ось така парадоксальна реконструкція християнського імперативу: ставитися до Іншого не просто так, як ти хочеш, щоби ставилися до тебе, а так, як Інший хоче, щоби ставилися до нього. Ось що означає «*Einleid*». Переклад «в-чуття» натякає на емпатію, вчужання, але знищує відсилання до «страждання».

Утворення неологізму через зміну префікса – засіб, до якого часто вдається Ніцше, аби виразити ледь помітний зсув сенсу. Про цьому через збереження кореня новотвір залишається не лише сенсово пов'язаним, а й фонетично суголосним із загально вживаним словом, а це створює ще й поетичний ефект, про що йтиметься нижче. Ось яскравий приклад такого словотвору в Ніцше:

«*Vorschritt. – Wenn man den Fortschritt rühmt, so rühmt man damit nur die Bewegung und Die, welche uns nicht auf der Stelle stehen bleiben lassen, – und damit ist gewiss unter Umständen viel gethan, insonderheit, wenn man unter Ägyptern lebt. Im beweglichen Europa aber, wo sich die Bewegung, wie man sagt, “von selber versteht” – ach, wenn wir nur auch Etwas davon verstünden! – lobe ich mir den Vorschritt und die Vorschreitenden, das heisst Die, welche sich selber*

immer wieder zurücklassen und die gar nicht daran denken, ob ihnen Jemand sonst nachkommt. “Wo ich Halt mache, da finde ich mich allein: wozu sollte ich Halt machen! Die Wüste ist noch gross!” – so empfindet ein solcher Vorschreitender» [ibid.: 334].

У цьому уривку Ніцше утворює від дієслова «vorschreiten» («просуватися вперед») іменник «Vorschrift» і протиставляє його поняттю «Fortschritt» (поступ). Аби зберегти це протиставлення слово «Vorschrift» перекладено як «просування», а однокореневе слово «Vorschreitender» як «просунутий»:

«Просування. – Коли прославляють поступ, то тим самим прославляють лише рух і Тих, хто не дає нам залишатися на місці, – і за певних умов це насправду важливо, а надто, якщо жити серед єгиптян. Але в рухливій Європі, в якій рух, як то кажуть, «самозрозумілий» – ах, якби ми розумілися хоча б на чомусь із цього! – я вихваляю просування і просунутих, тобто Тих, хто стало полишають самих себе й узагалі не думають про те, чи хтось наслідуватиме їм. “Де я зупинюся, там я буду один: навіщо я маю зупинитися! Пустеля достатньо велика!” – ось що відчуває такий просунутий».

Окрім явних неологізмів текст «Ранкової зорі» цікавий ще й тим, що в ньому Ніцше працює з питомими німецькими словами, надаючи їм специфічного сенсу. Пильно приглядаючись до цієї роботи, можна помітити генеалогію особливої мови самого Ніцше. Так, у цьому творі багато разів зустрічається слово «Macht», яке в пізнього Ніцше увійде до сталого виразу «der Wille zur Macht», що його заведено перекладати як «воля до влади». Уважне вивчення тексту «Ранкової зорі» змушує до розуміння того, що багатозначне німецьке слово «Macht» зберігає в Ніцше всі свої розмаїті значення і що його сенс аж ніяк не можна редукувати лише до сенсу, вираженого українським словом «влада», хоча подеколи й тут його варто перекладати саме так. Проте, перекладаючи деякі фрагменти, треба використовувати також відповідники «могутність» і «сила». Починаючи переклад, я схилився до думки повсюдно перекладати «Macht» як «могутність», аби, з одного боку, уникнути небажаної однозначано політичної сенсової конотації, яка виникає у разі перекладу словом «влада», з іншого – розвести німецькі поняття «Macht» і «Kraft», яким в українському перекладі мали би відповідати поняття «могутність» і «сила». Але від цього задуму довелося відмовитися в процесі перекладу. Яскравою ілюстрацією того, чому я змушений був це зробити, слугує такий уривок:

««Die Macht, der viel Böses angetan und angedacht, ist mehr wert, als die Ohnmacht, der nur Gutes widerfährt», – so empfanden die Griechen» [ibid.: 241].

Я переклав його так:

«“Сила (Macht), якій завдають багато зла і про яку погано думають, вартує більше за безсилля (Ohnmacht), з яким відбувається лише щось добре”, – так уважали греки».

Зрозуміло, що переклад у цьому уривку «Macht» як «влада» або «могутність» руйнує Ніцшеве протиставлення сили (Macht) і безсилля (Ohnmacht), адже цілком ясно, що йому тут не йдеться про безвладдя, а неологізм «безмогутність» звучить українською абсурдно.

Отже, це кілька прикладів, які показують, що в Ніцше окрім тих «головних слів», на які вказав Гайдегер у своєму величезному двотомному дослідженні «Ніцше», є

дуже багато слів, які ще чекають на розуміння. Ми їх ще не розуміємо, я не знаю, чи зрозуміємо, і не знаю, чи допоможе це зрозуміти мій переклад. Утім, як на мене, сьогодні найцікавіше те, що залишається поза сферою уваги традиційних реконструкцій Ніцшевої філософії. У Ніцше є багато такого, що потребує нової реконструкції.

Як зазначалося, ще однією особливістю Ніцшевого письма є гра з однокореневими словами, яка задає певні сенсові зв'язки й разом надає тексту поетичності через фонетичні повтори. Ось кілька прикладів такої гри:

«Ein Geschichtsschreiber hat es nicht mit dem, was wirklich geschehen ist, sondern nur mit den vermeintlichen Ereignissen zu tun: denn nur diese haben gewirkt. Ebenso nur mit den vermeintlichen Helden. Sein Thema, die sogenannte Weltgeschichte, sind Meinungen über vermeintlichen Handlungen und deren vermeintlichen Motive, welche wieder Anlass zu Meinungen und Handlungen geben...» [ibid.: 224].

Важливим зв'язком, який надає цьому уривку сенсову та фонетичну єдність, є зв'язок іменника «Meinung» і прикметника «vermeintlich», які я спробував передати українськими відповідниками «гадка» і «гаданий»:

«Історіограф має до діла не з тим, що насправді відбулося, а лише з гаданими подіями: адже лише вони мали вплив. Так само лише з гаданими героями. Його темою, так званою світовою історією, є гадки про гадані дії та їхні гадані мотиви, які, знов-таки, є приводом для гадок і дій...».

Ось ще один приклад такої гри з однокореневими словами:

«...sodass Denken ein Nachreden war und aller Genuss der Rede und des Gesprächs in der Form liegen musste» [ibid.: 315].

Тут у Ніцше складна гра зі словами, звуками та сенсами, яку майже не можна відтворити в перекладі. Іменник «Nachreden» є субстантивованою формою дієслова «nachreden», яке має цілу низку значень, а саме: повторювати, обмовляти, пліткувати, зводити наклеп. Далі Ніцше використовує однокореневе слово «Rede» (промова), а потому слово «Gespräch» (бесіда, розмова). «Nachreden» перекладено як «повторювання», бо це головний сенс, який важливий для Ніцше, але для нього важливі й відлуння інших, а саме, негативних сенсів цього слова, які втрачено в перекладі. Зв'язок однокореневих слів і алітерацію в німецькій («Nachrede», «Rede») в українському перекладі довелося відтворити зв'язком однокореневих слів, «промова» («Rede») і «розмова» («Gespräch»):

«...тож мислення було повторюванням (Nachreden), а вся насолода від промови (Rede) й розмови (Gespräch) мусила міститися у формі».

Подеколи ефекту фонетичної суголосності Ніцше досягає, використовуючи неоднокореневі слова, які, утім, мають схоже звучання. При цьому він, вочевидь, не має на меті в такий спосіб вказати на якийсь прихований сенсовий зв'язок, а просто надає власному письму поетичності й музичності. Перекладати такі місця вкрай важко. Інколи вдається віднайти українські відповідники, які й передають сенс, і відтворюють суголосне звучання, наявне в німецькому оригіналі. Це більш-менш вдалося в перекладі такого уривку:

«Denn Allzuvielen fehlen die Augen, ihn zu sehen» [ibid.: 205].

Як можна помітити, в німецькому оригіналі музично-поетичний ефект виникає через схоже звучання слів «Allzuvielen fehlen», що я спробував передати словами «багатьом бракує»:

«Адже багатьом бракує очей, аби її побачити».

Утім інколи, аби відтворити такий ефект, доводилося переносити його в іншу частину речення. Приміром, у реченні «Die Begeisterung selber ist in Deutschland weniger werth, als anderwaerts, denn sie ist unfruchtbar» [ibid.: 187] аналогічний ефект досягається схожим звучанням слів «werth» і «anderwaerts». Мені не вдалося віднайти українські відповідники цих слів, які б мали схоже звучання, тож довелося погратися з перекладом слова «Begeisterung» як захват: «Від захвату в Німеччині не в захваті, як деінде, адже він безплідний».

Перекладати Ніцше не можна лише як філософа. Його думки є настільки впливовими почасти через те, що мають поетичну форму, а подеколи навіть відчуття ледь чутної мелодії, що її не можеш ухопити, ритму, що захоплює і вабить. Воля до перекладу змушує не лише відтворювати сенси, а й переспівувати мелодію, що лунає в його фразах і вшухає, тікаючи в забуття, відстукувати ритм, що спалахує і згасає поміж літер, слів, речень...

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кебуладзе, В. (2017). *Феноменологія досвіду*. Київ: Дух і Літера.
Лютый, Т. (2016). *Ніцше. Самоперевершення*. Київ: Темпора.
Менжулін, В. (2010). *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні*. Київ: НаУКМА, & Аграр Медіа Груп.
Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
Heidegger, M. (1997). *Gesamtausgabe: Band 6.2. Nietzsche. Zweiter Band*. Frankfurt am Main: Klostermann.
Nietzsche, F. (1911). *The Dawn of Day*. New York: The MacMillan Company.
Nietzsche, F. (1988a). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden: Bd. 3. Morgenröte*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin: De Gruyter.
Nietzsche, F. (1988b). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden: Bd. 6. Ecce homo*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin: De Gruyter.

Одержано 27.12.2017

REFERENCES

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
Heidegger, M. (1997). *Gesamtausgabe: Band 6.2. Nietzsche. Zweiter Band*. Frankfurt am Main: Klostermann.
Kebuladze, V. (2017). *Phenomenology of Experience*. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
Lyuty, T. (2016). *Nietzsche. Self-Overcoming*. [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora.
Menzhulin, V. (2010). *Biographical Approach Within the Historiography of Philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: NaUKMA, & Ahrar Media Group.
Nietzsche, F. (1911). *The Dawn of Day*. New York: The MacMillan Company.
Nietzsche, F. (1988a). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden: Bd. 3. Morgenröte*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin: De Gruyter.
Nietzsche, F. (1988b). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden: Bd. 6. Ecce homo*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin: De Gruyter.

Received 27.12.2017

Vakhtang Kebuladze

Friedrich Nietzsche «The Dawn of Day». The Will Translation

The author claims that the will to translation from foreign languages is an intrinsic tendency of development of any language. The article deals with the following problems of Ukrainian translation of the work «The Dawn of Day» by Friedrich Nietzsche: (1) Reproduction of the poetic style of Nietzsche's writing. (2) Translation of Nietzsche's neologisms that are not adopted in modern German language. (3) Interpretation of the influence of Nietzsche's life experience on his thinking.

The author analyses his own experience of translation of this work. He describes his strategy of translation which is based on the assumption that Nietzsche's text should be translated not only as philosophical but also as a poetical one. The style of Nietzsche's writing is deeply rooted in his life experience, and first of all in his illness. His main concepts express the fundamental aspects of existence. That is why Heidegger's interpretation of Nietzsche's thinking can be used as methodological basis for translation of Nietzsche's works. From this point of view we can understand and translate Nietzsche not only as a philosopher but also as a poet.

So the strategy of translation is based on the following principles: (a) The text should be interpreted in the context of Nietzsche's life experience. (b) The principal words of Nietzsche should be understood not as rigorous notions but as «existentials». (c) The Ukrainian translation should reproduce not only the meaning of the original text but also the poetical style of Nietzsche's writing.

Вахтанг Кебуладзе

«Ранкова зоря» Фридриха Ніцше. Воля до перекладу

Автор стверджує, що воля до перекладу з іноземних мов є внутрішньою тенденцією розвитку будь-якої мови. У статті йдеться про такі проблеми українського перекладу твору Фридриха Ніцше «Ранкова зоря»: (1) Відтворення поетичного стилю Ніцшевого письма. (2) Переклад неологізмів, створених Ніцше, які не увійшли в сучасну німецьку мову. (3) Інтерпретація впливу Ніцшевого життєвого досвіду на його мислення.

Автор аналізує власний досвід перекладу цього твору. Він описує стратегію перекладу, яка базується на припущенні, що текст Ніцше треба перекладати не лише як філософський, а також як поетичний. Стиль Ніцшевого письма глибоко закоріненний у його життєвому досвіді й передовсім у його хворобі. Його головні концепти виражають фундаментальні аспекти існування. Тому Гайдеггера інтерпретація Ніцшевого мислення може бути використана як методологічна база перекладу твору Ніцше. З цієї позиції ми можемо розуміти й перекладати Ніцше не лише як філософа, а також як поета.

Отже, стратегія перекладу ґрунтується на таких принципах: (a) Текст треба інтерпретувати в контексті Ніцшевого життєвого досвіду. (b) Засадові слова Ніцше варто розуміти не як строгі поняття, а як «екзистенціали». (c) Український переклад має відтворювати не лише сенс оригінального тексту, а також поетичний стиль Ніцшевого письма.

Vakhtang Kebuladze, Dr. Habil, Professor of Department of Theoretical and Practical Philosophy of National Taras Shevchenko University of Kyiv.

Вахтанг Кебуладзе, доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: kebuladze.vakhtang@gmail.com
